

POSSEIBLE: FELSEFE DERGİSİ

Cilt 12/ Sayı 2 / Aralık 2023

ISSN: 2147-1622

Yapıdan Makineye: Deleuze ve Guattari'nin Dilbilim Felsefesi

Simone Aurora /

İngilizce Aslından Çeviren Güncel Oğulcan Ülgen

Hacettepe Üniversitesi
ogulcan.ulgen@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0934-6940

Makale Bilgileri:

Aurora, Simone. 2023. "Yapıdan Makineye: Deleuze ve Guattari'nin Dilbilim Felsefesi." Çev. Güncel Oğulcan Ülgen. *Posseible: Felsefe Dergisi* 12, no.2: 201 - 223.

Kategori: Çeviri / Gönderildiği Tarih: 07.07.2023

Kabul Edildiği Tarih: 16.08.2023 / Yayınlandığı Tarih: 25.12.2023

Bu metin Brill'in izniyle basılmış olup Creative Commons lisansı dışındadır.

POSSEIBLE: JOURNAL OF PHILOSOPHY

Volume 12 / Issue 2 / December 2023

ISSN: 2147-1622

From Structure to Machine: Deleuze and Guattari's
Philosophy of Linguistics

Simone Aurora /

Translator into Turkish: Güncel Oğulcan Ülgen

Hacettepe University
ogulcan.ulgen@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0934-6940

Article Information Tag:

Aurora, Simone. 2023. "Yapıdan Makineye: Deleuze ve Guattari'nin Dilbilim Felsefesi." Translated by Güncel Oğulcan Ülgen. *Posseible: Journal of Philosophy* 12, no.2: 201 - 223.

Category: Translation / Date Submitted: 07.07.2023
Date Accepted: 16.08.2023 / Date Published: 25.12.2023

Published with the permission of Brill, this translation is outside of the Creative Commons License.

Yapıdan Makineye: Deleuze ve Guattari'nin Dilbilim Felsefesi¹

Simone Aurora
Çev. Güncel Oğulcan Ülgen

I. Giriş

Deleuze ve Guattari dilbilimci değildir.² Dilbilim tartışmalarında ya da dil felsefesi üzerine yapılan çalışmaların geniş sahnesinde onların çalışmalarına pek atıf bulunmaz. Buna rağmen, Bin Yayla'nın üçüncü "bölüm"ünde, Deleuze ve Guattari dilbilim felsefesiyle ilgili sahici bir çalışma ortaya koyarlar.³ Dil felsefesi esasen dilsel anlam ile gönderimin doğasından kaynaklanan meselelerle ilgilenirken, "dilbilim felsefesi" ifadesi bilim felsefesinin dilbilimle ilgilenen özel bir dalına işaret eder. Dilbilim felsefesinin genel olarak ilgilendiği sorular şunlardır: (1) dil nedir? (2) dilbilimin kuramsal amaçları nedir? (3) dilbilimsel kuramların biçimi nasıl olmalıdır? (4) neler dilsel bir veri olarak sayılabilir? Daha özel konular ise dil öğrenimi, dil değişimi, yeterlilik-performans ayrımı, dil ile lehçe arasındaki ayrım, söz edimi kuramları gibi konulardır.

Bu makale dilbilim araştırmaları alanında ilk kez Deleuze ve Guattari'nin dilbilim felsefesinin kimi olası etkilerine genel bir bakış sunuyor olup dilbilim uzmanları topluluğunda Deleuze ve Guattari'nin fikirlerine yönelik bir ilgi uyandırmayı, böylece Deleuze ve Guattari'nin çağdaş dilbilim araştırmalarındaki konumunun ilk geçici değerlendirmesini sunmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte bu çalışmanın ilk amacı Deleuze ve Guattari'nin dil anlayışlarını savunmak değil, çağdaş dilbilim

1 Makalenin Türkçeye çevrilmesine izin veren Simone Aurora'ya teşekkür ederim. Makalenin orijinali için bkz. Aurora, Simone. "From Structure to Machine: Deleuze and Guattari's Philosophy of Linguistics". *Deleuze Studies* 11, no. 3 (2017): 405–28. <http://www.jstor.org/stable/45331894>. (ç.n.)

2 Bu çalışmanın ilk versiyonu 14–16 Temmuz 2014'te İstanbul'da yapılan "Modeller, Makineler ve Anılar" Uluslararası Deleuze Çalışmaları Konferansı'nda sunulmuştur. Lorenzo Cigana ve Federico Aurora'ya çalışmanın ilk taslağını okuyup benimle tartıştıkları için teşekkür ederim. Ancak yazıya dair sorumluluk tamamen bana aittir.

3 Aslına bakarsanız Bin Yayla alışıldık bölümlenmeyi takip etmez, o daha ziyade yaylalara ayrılmıştır. Bu kararın tamamen felsefi bir anlamı olsa da bu çalışma bu meseleyle daha fazla ilgilenmeyecektir.

alanındaki kimi temel bakış açıları ile onların görüşleri arasındaki farklılıkları ve yakınlıkları göstererek onların konumunu anlamak için mütevazı bir katkıda bulunmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda ilk olarak, Deleuze ve Guattari'nin açıkça karşı çıktığı malum dil yaklaşımını, yapısal dilbilimi tanıtmak gerekir. Deleuze ve Guattari gerçekten de görüşlerinin temelini, özellikle bir makine olarak dil kavramını, bu konuma getirdikleri eleştirilerle atarlar.

II. Yapısal Dilbilim

İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure genellikle yapısal dilbilimin kurucusu olarak kabul edilir. İşin aslı, ölümünden sonra, 1916 yılında *Cours de linguistique générale* [Genel Dilbilim Dersleri] başlığı altında yayınlanan en önemli çalışmasında Saussure, her ne kadar “yapı” sözcüğünü çok nadir –ve hiçbir zaman teknik anlamda da değil– kullanmış olsa da onun dilbilim kuramı yine de modern dilbilimin tarihinde önemli bir kırılmayı temsil eder ve yirminci yüzyılda dile yönelik yapısalci yaklaşımların önünü açar. Saussurecü kırılmada önemli olan şey dizgesel yaklaşımının tanıtılmasıdır.

Gerçekten de Saussure'e göre “dil, her bir terimin değerini yalnızca diğerlerinin eşzamanlı mevcudiyetinden kazandığı, birbirine bağlı terimler dizgesidir”,⁴ ayrıca [dilin] “parçaları eşsüremliliğe göre değerlendirilebilir ve değerlendirilmelidir”.⁵ Saussure ayrıca dizgenin parçaları karşısındaki önceliğini güçlü bir biçimde olumlar. Hatta şöyle der:

bir terimi, basitçe belirli bir ses ile belirli bir kavramın birliği olarak değerlendirmek fena halde yanıltıcıdır. Onu böyle tanımlamak terimi ait olduğu dizgeden yalıtır; bu, terimlerden başlanabileceğini, onları bir araya getirerek dizgenin oluşturulabileceğini varsaymak anlamına gelir, aksine, başlanması gereken nokta birbirine bağımlı olan bütündür ve bütünün öğeleri de analiz yoluyla edinilmelidir.

Saussure'e göre tüm dilsel göstergeler keyfidir. Bu, onların semantik değerini belirleyen ya da güdüleyen şeyin göstergesi oldukları şeyler değil, dil dizgesinin içine gömülü olan diğer göstergelerden farklılık ilişkileri olduğu anlamına gelir. Roy Harris şöyle der: “Saussure'ün doğası gereği keyfi olan dilsel göstergesinin temel özelliği, yalnızca yapılandırılmış bir dizgeyi beraber inşa ettikleri aynı doğadan göstergeler karşısında tanımlanabilmesidir”.⁶ Bu, dilbilimin filolojiye, felsefeye, sosyolojiye ya da başka bir disipline tabi bir bilim olarak değerlendirilmesinden önce onun kendi kendine yeten bir bilim olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirten

⁴ Ferdinand de Saussure, *Course in General Linguistics*, çev. Wade Baskin (New York: The Philosophical Library, 1959), 114. Vurgu bana ait.

⁵ Saussure, 84.

⁶ Roy Harris, “Translator's Introduction”, Ferdinand de Saussure, *Course in General Linguistics* içinde (LaSalle: Open Court, 1986), x.

“otonomi yanlısı görüş”ün⁷ tasdiki demektir. İşin aslı, bu görüşe göre, dilbilimin nesnesi olan dil dizgesi, yalnızca dizgenin öğeleri olan dilsel göstergelerin farka dayalı ilişkilerinin betimlenmesi aracılığıyla araştırılabilir.

Gerçekten de Saussure’ün dil tanımı “kendi organizması veya dizgesinin dışında olan her şeyin dışarıda bırakılmasını gerektirir”.⁸ Bu noktayı daha açık hale getirmek için Saussure dili bir satranç oyununa benzeten şu meşhur analogiye başvurur:

Oyunun Perslerden Avrupa’ya geçmiş olması dışsaldır; buna karşın, dizgesi ve kurallarıyla ilgili olan her şey içseldir. Ahşap satranç taşları yerine fildişi satranç taşları kullanıyor olsaydım bunun dizgenin üzerinde hiçbir etkisi olmazdı, fakat satranç taşlarının sayısını azaltsaydım ya da arttırsaydım bunun oyunun “gramer”i üzerinde derin bir etkisi olurdu.

Öyleyse “neyin içsel, neyin dışsal olduğu her zaman ayırt edilmelidir. Her durumda fenomenin doğasını belirlemek şu kuralı uygulayarak olanaklıdır: dizgeyi herhangi bir şekilde değiştiren her şey içseldir”.⁹ Bu doğrultuda, öyle ya da böyle dil ile ilişkilendirilebilecek etnolojik, politik, kurumsal ya da coğrafi vb. dilsel olmayan tüm değişkenler “dışsal” değişkenler olduklarından, bu nedenle “her dilde kalıcı ve evrensel olan kuvvetleri” açıklamak “her bir özel tarihsel fenomenin indirgenebileceği genel yasaları”¹⁰ türetmek için tamamen yetersiz olduklarından dilin biliminden dışlanmalıdır. Bu fikir özellikle Noam Chomsky’nin bilimsel projesi dikkate alındığında açık hale gelir.¹¹ Örneğin *Aspects of the Theory of Syntax* [*Sentaks Kuramının Veçheleri*] kitabında Chomsky şöyle der:

Dilbilimsel kuram öncelikle bütünüyle homojen bir söz topluluğunda yer alan, dilini kusursuz bir biçimde bilen, hafıza sınırlılıkları, dikkat dağınıklıkları, odak ya da ilgi kayması, (rastgele ya da karakteristik) hatalar gibi gramatik açıdan ilgisi koşullar tarafından etkilenmeyen, dil bilgisini gerçek performanslara uygulayan bir ideal konuşan-dinleyenle ilgilenir. Bana modern genel dilbilimin kurucularının da konumu buymuş gibi geliyor [Chomsky açıkça Saussure’e atıf yapmaktadır], ayrıca bu öneriyi değiştirmek için güçlü bir sebep de yoktur.^{12 13}

7 Ranko Bugarski, “The Autonomy of Linguistics”, *The Emergence of the Modern Language Sciences: Methodological Perspectives and Applications 2* (1999): 30.

8 Saussure, *Course in General Linguistics*, 20.

9 Saussure, 23.

10 Saussure, 6.

11 Chomskyci dilbilimi Saussure tarafından başlatılan yapısalcı geleneğe dahilmiş gibi kabul edip etmemenin ne kadar meşru olduğu tartışmalıdır. Bkz. Koerner 1976; Matthews 2003. Her durumda, Deleuze ve Guattari yapısalcı dilbilime yönelttikleri eleştirileri eşit derecede Saussure’e ve Chomsky’ye de yönelttikleri eleştiri olarak değerlendirirler. Bkz. Deleuze ve Guattari 1987: 524: “Aynı paradoks Saussure’dan Chomsky’ye kadar yineler”.

12 Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax* (Cambridge: MIT Press, 1965), 3-4.

13 Weinreich, Labov ve Herzog Chomsky’dan alıntılanan bu pasajı şöyle yorumlarlar: “Söz davranışlarının fiilen gözlemlenmiş çeşitliliğini aşma girişimleri Paul ve Bloomfield’in çalışmalarında olduğundan daha fazla hiçbir çalışmada önerilmemiştir; Saussure’le uyum içinde ama çok daha açık bir

Ne var ki, Saussure'e göre dilbilim, yalnızca "bir toplumda göstergelerin yaşamını araştıran bir bilim"¹⁴ olan, onun Semiyoloji olarak adlandırdığı yeni, daha genel bir bilimin bir parçası olarak anlaşılmalıdır. Gerçekten de dil temelde "bir yazı dizgesiyle, sağır-dilsizlerin alfabetiyle, sembolik ritüellerle, incelikli formüllerle, askeri belirtkelerle vs. karşılaştırılabilir ve fikirler ifade eden bir gösterge dizgesidir".¹⁵ Öyleyse "dilbilim, yalnızca daha genel bir bilimin, semiyolojinin bir parçasıdır; semiyoloji tarafından keşfedilen yasalar dilbilime de uygulanabilir olacaktır; ikincisi antropolojik olgular yığını içinde kendine iyi tanımlanmış bir alan çezecektir".¹⁶

Yine de Saussure'e göre dil, "tüm bu dizgelerin en önemlisidir".¹⁷ Bunun sebebi dilin tüm diğer semiyolojik dizgelerin kodlarını kendi koduna çevirme yetisine sahip tek dizge olmasıdır. "Bu açıdan" der Saussure "dil her ne kadar kendisi özel bir semiyolojik dizge olsa da dilbilim semiyolojinin tüm dallarının ana modeli olabilir".¹⁸ Öyleyse dil, en azından yapısalcı çerçevede, en temel ve en güçlü semiyolojik dizge olarak görülmeli; böylelikle dilbilim en önemli, en temel semiyolojik bilimi temsil etmelidir. Dilbilimin öncelikli konumu yapısalcı gelenek içinde yaygın bir kabul olmuştur. Örneğin 1945 yılında yazdığı *L'analyse structurale en linguistique et en anthropologie* [Dilbilimde ve Antropolojide Yapısal Analiz] makalesinde Fransız antropolog ve yapısalcılığın öncü temsilcilerinden Claude Lévi-Strauss şöyle der: "dilbilim sosyal bilimlerde özel bir yer tutar";¹⁹ ve üstüne şöyle bir öngöründe bulunur: "Yapısal dilbilim sosyal bilimlerde nükleer fiziğin fizik bilimlerinde oynadığı aynı yenileyici rolü oynayacaktır".²⁰

III. Yapıdan Makineye

Félix Guattari 1971 yılında *Machine et structure* [Makine ve Yapı] başlıklı, François Dosse'un daha uygun bir biçimde "Yapıya karşı Makine" olarak adlandırmayı önerdiği, bir makale yayınladı.²¹ Makine kavramının ilk defa tanıtıldığı bu metin, aynı zamanda Guattari'nin Deleuze'e, daha doğrusu Fark ve Tekrar ile Anlamın Mantığı'na atıfta bulunduğu ilk metindir. 1969 yılında yayınlanan ikinci metinde Deleuze "genel itibariyle bir yapının asgari koşulları"²² ortaya koymuştu. François Dosse'un işaret ettiği üzere "Deleuze'ün tezlerini başlangıç noktası olarak kabul eden Guattari, olaylar ile devinimi tekrar başlatmış farklılaştıran öğeyi takdim etmek için makine fikrini kullanma ihtiyacı duydu"²³ ya da, başka bir şekilde ifade edersek, yapının zamandışı eşsüremliliğinden ve sözde kendine yeterliliğinden kopan şeyi

biçimde Chomsky bu çeşitliliğin kuramsal açıdan ilgisiz olduğunu belirtir".

14 Saussure, *Course in General Linguistics*, 16.

15 Saussure, 16.

16 Saussure, 16.

17 Saussure, 16.

18 Saussure, 68.

19 Claude Lévi-Strauss, *Structural Anthropology* (New York: Basic Books, 1963), 31

20 Lévi-Strauss, 33.

21 François Dosse, *Gilles Deleuze and Félix Guattari: Intersecting Lives*, çev. Deborah Glassman (New York: Columbia University Press, 2010), 223.

22 Gilles Deleuze, *The Logic of Sense*, ed. Constantin V. Boundas, çev. Mark Lester ve Charles Stivale (New York: Columbia University Press, 1990), 50.

23 Dosse, *Gilles Deleuze and Félix Guattari: Intersecting Lives*, 224.

takdim etme ihtiyacı duydu. “Zamansallaşma makinenin içine tüm yönlerden [öyle bir] sızar [ki] makinenin ortaya çıkışı, yapısal temsilden farklı bir tarihi, bir değişimi işaretler”, başka bir ifadeyle, yapıyı yöneten yasalardan çıkarsanamayacak bir değişimi işaretler.

Deleuze tarafından ayırt edilen koşullardan ilk ikisi yapısalcılığın klasik formülasyonlarını takip ederken üçüncü koşul alışılmışın dışındadır, zira bu koşul, Guattari'nin “Machine et structure”de açıkça ifade ettiği üzere yapı kavramını daima zaten makine kavramına zorlayacak derecede “tamamen makinenin düzeniyle ilgilidir”.²⁴

Deleuze ilk koşul hakkında şöyle der: “Biri ‘gösterimde bulunan’ [*signifiant*] diğeri ‘gösterilen’ [*signifié*] olarak belirlenmek üzere en az iki heterojen dizi olmalıdır”.²⁵ Saussure’e göre dilin, dilsel göstergelerin bir dizgesi olarak tanımlanabileceğini zaten gördük. Saussure için dilsel bir gösterge “kavram ile işitme imgesinin birleşimi”²⁶ olarak tanımlanabilir; örneğin ağaç kavramı ile ona bağlı psikolojik işitme imgesi. Saussure böylece “kavram” ile “işitme imgesi” terimleri yerine “gösterilen” [*signifié*] ile “gösteren” [*signifiant*] terimlerini kullanır. İngilizce çevirisinde, Saussure’ün “gösteren” terimi açık bir biçimde Deleuze alıntısında geçen “gösterimde bulunan” çevirisine karşılık gelir. Orijinal Fransızca metinde ise Deleuze’ün terminolojisi Saussure’ün kullanımıyla birebir uyumludur. O halde genel itibarıyla bir yapının ilk asgari koşulu bir anlama sahip öğelerden oluşan bir gösterilenler dizisi olan bir kavram takımı ile gösterimde bulunan öğeler dizisi olan bir psikolojik işitme imge takımı olmasıdır; yani bir yapı bir kavram ile ilişkileri dışında hiçbir anlama sahip olmayan keyfi ve biçimsel öğelerden oluşur. Gerçekten de “tek bir dizi bir yapı oluşturmak için yeterli değildir”.²⁷

Deleuze ikinci koşul hakkında şöyle der: “her dizi birbirleriyle sürdürdükleri ilişkiler aracılığıyla oluşan terimler tarafından kurulmalıdır”.²⁸ Gerçekten de Saussure’den aktarırsak, iki dizi de “sıkıca birleşmiş olup birbirini çağırır”.²⁹ İşin aslı, gösterilen dizilerinin öğeleri gösterimde bulunan dizilerin öğelerinden bağımsız olamaz; gösterimde bulunan dizilerin öğeleri de onlara karşılık gelen gösterilenler olmadığı sürece herhangi bir anlama sahip olamazdı. Saussure’ün ifadesiyle söylersek, “gösterilen ya da gösteren fark etmez, dilsel dizgeden önce dilde ne düşünce ne de sesler vardır”,³⁰ bu da demek oluyor ki onların karşılıklı yapısal ilişkiler ağının dışında ne düşünce ne de ses vardır.

Son olarak, Deleuze’e göre genel olarak bir yapının üçüncü bir asgari koşulu vardır. Bu, Deleuze’ün yapının yapısalcı kavrayışından koptuğu, böylece makine mefhumunun önünü açtığı “geleneksel-olmayan” koşuldur. Bu koşul şöyle ifade edilir:

24 Félix Guattari, “Machine and Structure”, *Molecular Revolution: Psychiatry and Politics* içinde, çev. Rosemary Sheed (New York: Penguin Books, 1984), 111.

25 Deleuze, *The Logic of Sense*, 50.

26 Saussure, *Course in General Linguistics*, 67.

27 Deleuze, *The Logic of Sense*, 50.

28 Deleuze, 50.

29 Saussure, *Course in General Linguistics*, 66.

30 Saussure, 120.

Bir yapının iki heterojen dizisi onların “farklılaştırıcısı” olan paradoksal bir öğeye yakınsar [...] [bu öge] iki diziyi birbirine ekleme, birini ötekinde yansıtma, onları iletişime sokma, birlikte var kılma ve çatallaştırma işlevine sahiptir.³¹

Bir yapının işleyebilmesi için yapının kendinde içermediği bir şeye ihtiyacı vardır; bu şey, içinde ortaya çıktığı yapının mantığına tabi olmadığı için “paradoksal” olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle, “paradoksal” burada çelişkili bir şeye işaret etmez. Zaten *Anlamanın Mantığı*’nda “paradoksal”ın eşanlamlısı “anlamsız” veya “absürt” değil, ‘şansa-bağlı’dır; o şansa dayanan bir şeydir, bu nedenle öngörülemezdir ve bir yasadan çıkarsanamaz.³²

Dil, işlevini görmek için her zaman o dil-dışı öğeye ihtiyaç duyar. Örneğin Saussure’ün dilsel göstergenin keyfiliği kavramını akla getirebiliriz. Gerçekten de Saussure’e göre “gösteren ile gösterilen arasındaki bağ keyfidir”.³³ Örneğin:

“Kız kardeş” düşüncesi Fransızcadaki göstereni s-ö-r seslerinin birbirini izlemesiyle herhangi bir şekilde içsel bağa sahip değildir; diller arasındaki farklar ve başka dillerin varlığı onun herhangi bir sıra aracılığıyla eşit derece temsil edilebileceğini kanıtlar.³⁴

Saussure’ün göstergenin keyfiliği tezi uylaşımıcılığın bir versiyonundan ibaret değildir. Gerçekten de Saussure’e göre dilsel gösterge keyfiliği olsa da onun değiştirilmesi mümkün değildir. Göstergenin keyfiliği, ilkin, gösterilen ile gösteren arasında ussal veya güdümlü bir bağlantı olmadığı; ikincileyin, bağlantının yalnızca dil dizgesine gömülü olan ilişkiler açısından meydana geldiği anlamına gelir. Ancak Deleuze ve Guattari’nin savını takip etmek isteyenler, Saussure’e karşı dilsel göstergenin keyfiliğinin tam da karşıtını ima ettiğini, yani dile dışsal ve dilin yapısal yasalarına bağlı olmayan bir şeyin var olduğunu iddia etmelidir. Gerçekten de “kız kardeş” düşüncesi ile s-ö-r seslerinin birbirini izleyişi arasındaki bağlantının, dillerdeki farklılıkların da kanıtladığı üzere, herhangi bir diziliş tarafından da temsil edilebileceği olgusu bağlantının yalnızca dilsel ıraksamalardan kaynaklanmadığını, farklı dillerin kurulduğu olumsal ve geniş bağlamdan da kaynaklandığını göstermektedir. Yoksa İngilizce ya da Fransızca dilsel dizgeler neden aynı düşünce başka gösterenlerle ifade etsin ki? Başka bir ifadeyle, Saussure farklı dilsel dizgelerin varlığını yalnızca varsaymaktadır, ancak onları açıklamamaktadır. Dahası, Saussure dilbilim alanından dile dışsal olan her şeyi dışlayarak böyle bir açıklamayı olanaksız hale getirir.

31 Deleuze, *The Logic of Sense*, 50–51.

32 Bkz. Deleuze, 103, 166, 174.

33 Saussure, *Course in General Linguistics*, 67.

34 Saussure, 67–68.

Böylece Deleuze ve Guattari'ye göre dilsel göstergenin keyfiliği dile dışsal, radikal ölçüde olumsal, dolayısıyla tamamen öngörülemez bir şeyin eylemini gerektirir. Dilin işlemlerini sağlayan şey, bu paradoksal öğedir. Deleuze bu paradoksal, şansa-bağlı öğeyi “olay” olarak adlandırır. Deleuze *Anlamın Mantığı*'nda açık açık şöyle der: “Dili olanaklı kılan olaylardır”.³⁵ Olay, verili bir yapının dışında meydana gelse de yapının çalışmasına etkide bulunabilir. Etkide bulunduğu yapıya göre olay her zaman öngörülemez, dışsal, olumsal ve kontrol edilemezdir.

Makine kavramını tam da yapı ile ona bağlı yapısal-olmayan ya da paradoksal öğelerin, bir yapı ile o yapıyı çalıştıran olayların bir birleşimi olarak tanımlayabiliriz.

Yapı modelinden makine modeline kaymayı baz alarak, Deleuze ve Guattari'nin Bin Yayla'nın dördüncü 'bölümü'nde belirli bir ölçüde keyfilikle “dilbilimin dört koyutu” olarak adlandırdıkları şeyi reddedişlerini temel alan dilbilimi için bir çeşit Prolegomena tanımlamanın mümkün olduğunu düşünüyorum.³⁶

IV. Makinesel Dilbilimin Koyutları

Dil, Bilgilendirici ya da İletişimsel Değildir

Deleuze ve Guattari'nin atıfta bulunduğu dilbilimin ilk koyutu şunu bildirir: dil bilgilendirici ya da iletişimseldir. Sonuç olarak, Deleuze ve Guattari'nin dilbiliminin ilk koyutu tam da bunun karşıtını yani dilin bilgilendirici ya da iletişimsel olmadığını söyler.³⁷ Burada söz konusu olan şey dilin biliminin bütününün muhtemelen en temel sorusu, tam da dilin doğasının ne olduğu sorusudur. Bu soruya çağdaş dilbilim temel olarak iki tür cevap verir: Noam Chomsky'nin yaklaşımına kadar götürülebilen biçimci cevap ile örneğin Michael Halliday'in oldukça etkili dizgesel işlevsel dilbiliminde görebileceğimiz işlevselci cevap.

Chomsky'ye göre:

Dilin “özünde” araçsal amaçlara hizmet ettiğine ya da dilin “özel amacı”nın iletişim olduğuna ... inanmamız için hiçbir sebep yoktur; hiç olmazsa “iletişim”den anlaşılan sıkça olduğu gibi bilgi aktarmak ya da bir inanca yol açmaksa.³⁸

Bu konuya daha fazla açıklık getirmek için Chomsky şöyle bir analogi önerir:

Elbette kalbin bir işlevi vardır: kan pompalamak. Kalbin yapısının bu işlev tarafından belirlendiğini söylemek akla yatkındır. Fakat varsayalım

35 Deleuze, *The Logic of Sense*, 181.

36 İşin aslı Deleuze ve Guattari her ne kadar analizlerine genel bir geçerlilik atama eğiliminde olsalar da bu analizler esasen yapısalcı paradigma ve Chomskyci dilbilimle sınırlandırılmalıdır.

37 Birinci koyutun daha kapsamlı bir incelemesi için bkz. Aurora 2012.

38 Noam Chomsky, *Language and Responsibility: Based on Conversations with Mitsou Ronat*, çev. John Viertel (Hassocks: Harvester Press, 1979), 87. Her ne kadar Amerikalı dilbilimcinin çalışmaları Deleuze ve Guattari'nin dilbilimi ele alırken oldukça önemli olsa da Bin Yayla'da adı geçen tek Chomsky kitabı budur.

ki şu ontogenetik soruyu sorduk: Kalp nasıl olduğu şey olur? Bireyde embriyodan yetişkin organizmadaki nihai biçimine doğru nasıl gelişir? Bunun cevabı işlevsel olmayacaktır: Kalp belirli bir işlevi gerçekleştirdiği için gelişmez, bir genetik program geliştiği biçimde gelişmesini belirlediği için gelişir.³⁹

Buna karşın, Halliday'ın 1973 tarihli bir makalesinde söylediği üzere, işlevselci bakış açısına göre:

Doğal dilin içsel örgütlenmesi en iyi biçimde dilin hizmet ettiği toplumsal işlevler ışığında açıklanabilir. Dilin olduğu gibi olmasının nedeni yapmak zorunda olduğu şeydir. Dil işlevi ile dil yapısı arasındaki ilişki bir çocuğun dilindense tamamen gelişmiş erişkin dizgesinde daha az doğrudan ve daha karmaşık yollarla görünür.⁴⁰

Bu bakış açısından Deleuze ve Guattari'nin konumu dile işlevselci yaklaşımın bir çeşitlemesi gibi görünmektedir. Yeri gelmişken 1972 yılında Catherine Backes-Clément ile yaptıkları bir söyleşi sırasında açık bir biçimde şöyle dediklerini de söylemeliyiz: “Biz katı işlevselciyiz: ilgilendiğimiz, bir şeyin nasıl çalıştığı, işlediğidir – makinenin bulunmasıdır”.⁴¹ Buna karşın, yalnızca dilin sözde bilgilendirici ve iletişimsel doğasının –bu, işlevselci kuramlarda⁴² tipik bir fikirdir– radikal eleştirisinde Chomsky'ye katılmakla kalmazlar, aynı zamanda işlevselci dilbilimciler tarafından tanımlanan dilsel işlevlerin çokkatlılığını eşsiz bir makro-işleve, yani emir-sözcüğü işlevine indirgerler; bu da “dilnin başkalarının davranışlarını kontrol etmek, çevredeki insanları manipüle etmek için kullanımı olan ‘dediğimi yap’ işlevi”ne⁴³, Halliday'ın tabiriyle “düzenleyici işlev”e denk gelir. Gerçekten de Deleuze ve Guattari'ye göre “dilnin –önermenin– temel ögesi emir-sözcüktür”.⁴⁴ İlkin, Deleuze ve Guattari “emir-söz” terimiyle “(örneğin buyruk gibi) belirgin önermelerin özel bir kategorisi”ne değil, “her sözcüğün, her önermenin örtük

39 Chomsky, *Language and Responsibility: Based on Conversations with Mitsou Ronat*, 86.

40 Michael Alexander Kirkwood Halliday, “The Functional Basis of Language”, *On Language and Linguistics* içinde, 3. Cilt (Londra ve New York: Continuum, 2006), 309.

41 Gilles Deleuze, *Negotiations, 1972-1990*, çev. Martin Joughin (New York: Columbia University Press, 1995), 21-22.

42 Mitsou Ronat'ın işaret ettiği gibi işlevselcilerin fikirlerine göre “dildeki her şey iletişime katkıda bulunmalıdır ... bunu tersine çevirdiğimizde ise iletişime katkıda bulunmayan hiçbir şey dilsel sayılmaz” (Chomsky 1979: 85). Çağdaş dilbilimin önemli yaklaşımlarından biri olan Bilişsel Dilbilimin destekçileri de dilin doğasına dair aynı görüşlere sahiptirler. Hatta bu yaklaşıma göre dil yalnızca iki ana işleve sahiptir sembolik işlev ve etkileşimli işlev. İlki “düşünceleri ve fikirleri ifade etme [işlevi olarak tanımlanabilir]. Yani dil düşüncelerimizi kodlar ve dışsallaştırır. Dil bunu sembolleri kullanarak yapar” (Evans ve Green 2006: 6); ikincisi ise “‘fikirlere aktarma’ başka bir ifadeyle iletişim kurma [işlevi olarak tanımlanabilir]. Bu, konuşmacı tarafından bir aktarma sürecini, dinleyici tarafından da kodu çözmeye ve yorumlama sürecini içerir, bu süreçler zengin kavramsallaştırmaların inşasını içerir”. (Evans ve Green 2006: 9).

43 Halliday, “The Functional Basis of Language”, 306.

44 Gilles Deleuze ve Félix Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, çev. Brian Massumi (Minneapolis: Bloomsbury Publishing, 1987), 76.

varsayımlarla olan ilişkisi”ne⁴⁵ gönderimde bulunurlar. Öyleyse, emir-sözcükler “‘toplumsal zorunluluk’ aracılığıyla önermelere bağlanan her edim”i ilgilendirir.⁴⁶ Ne var ki, “Her önerme, doğrudan ya da dolaylı olarak bu bağlantıyı gösterir ... dilin tek olanaklı tanımı belirli bir anda bir dildeki tüm emir-sözcüklerin, örtük varsayımların ya da söz edimlerinin bir kümesidir”.⁴⁷ Labov’un işaretlediği ettiği üzere, bir kız çocuğu annesiyle konuşurken genellikle “isteğini yumuşatır”; Gerçekten de “[bir kızın] annesine ‘anne derhal eve gel!’ demesi, anne bunu kızına rahatlıkla diyebilse de, güçlü bir toplumsal kısıtlamayı ihlal ederdi”.⁴⁸ “Yumuşatmanın derecesi ile isteğin gerçekleştirilmesi” diye yazar Labov “yaş, sosyoekonomik sınıf, konuşmacının, dinleyicinin görelî durumu, bir önceki sözcelemenin biçimi gibi birkaç değişkene bağlıdır”.⁴⁹ O halde Deleuze ve Guattari’ye göre dil, yapısının biçimsel öğeleri ile dilin içinde çalıştığı toplumsal bağlam olan dilsel olmayan örtük varsayımlar takımını birleştirdiği sürece bir makine olarak anlaşılmalıdır.⁵⁰ Gerçekten de Deleuze ve Guattari için sözcelemenin özsel olarak her zaman toplumsal bir karakteri vardır.

Böyle bir dil anlayışı açık bir biçimde yapısalcılığa meydan okur, zira yapısalcılık dilin yapısının kusursuzca belirlenebileceği “dil dizgesini ideal bir bireyin anlaşılmasına” ve “toplumsal etkenleri konuşanlar olarak etkin bireylere bağlar”.⁵¹ Deleuze ve Guattari’ye göre ise tam aksine “bireysel sözceleme yoktur” ve “hatta sözcelemenin öznesi bile yoktur”, “her ikisi de emir-sözcüklerin doğasına ve aktarımına bağlı olduğundan” yani “belirli bir toplumsal alandaki” önermelerin doğasına ve aktarımına bağlı olduğundan “ne egemen anlamlandırmalardan bağımsız bir anlam ne de kurulu bir öznelleştirme düzeninden bağımsız bir özneleşme vardır”.⁵² Her önerme öznenin konuştuğu toplumsal alanı yöneten semiyotik düzeni yansıtır. Dolayısıyla, her önerme her şeyden çok ilkin semiyotik düzen ile “toplumsal gramer”in aktarımını gerektirir; bu anlamda her önerme “bir toplumsal davranış”ın uygulanmasını zorunlu kılacak ölçüde bir emir-sözcüğü oluşturur. Örneğin “zorunlu eğitim makinesi bir bilgi aktarmaz: bir çocuğa gramerin (eril-dişil,⁵³ tekil-çoğul, isim-fiil, önermenin öznesi-sözcelemenin öznesi, vs. gibi) tüm ikili temellerini barındıran semiyotik koordinatları dayatır”.⁵⁴ ⁵⁵ Ancak, bu,

45 Deleuze ve Guattari, 97.

46 Deleuze ve Guattari, 79.

47 Deleuze ve Guattari, 79.

48 William Labov, *Sociolinguistic Patterns* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972), 257.

49 Labov, 257.

50 O halde Deleuze ve Guattari “dilde ‘her şey uyar’ biçimi”ni savunmazlar. Aksine yapmak istedikleri “bir dizgeyi açıklamaktır, fakat bu dizge kısmi bağımlılıklar aracılığıyla tanımlanan bir değişkenler dizgesidir; bu dizgenin maksimleri doğa yasalarına benzeyen kurallar gibi kullanılmaktansa yönergeler olarak kullanılacak ve çiğnenmeye açık olacaktır” (Lecerle 2002: 96).

51 Deleuze ve Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, 524.

52 Deleuze ve Guattari, 79.

53 Dale Spender 1980’lerde yazdığı bir makalesinde şöyle der: “Dili ataerki bir toplumda öğrenerek dünyayı anlamlı hale getirecek diğer alternatif yolları dışladık, dünyayı ataerki bir düzene uygun bir biçimde sınıflandırmayı ve idare etmeyi öğrendik” (Spender 1985: 3).

54 Deleuze ve Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, 75–76.

55 Bu meselede Deleuze ve Guattari’nin formülasyonu hatalı ya da en azından yanıltıcı görünmektedir. Gerçekten de tipolojik çalışmaların gösterdiği üzere gramerler zorunlu olarak “ikili temeller”e sahip değildir. Örneğin cinsiyete bakarsak “bir dil iki veya daha fazla cinsiyete sahip olabilir” (Corbett 1999: 1) görüşünü kabul etmemiz gerekir. Örneğin Zaire, Sudan ve Orta Afrika Cumhuriyeti’nden 700000 konuşanın olduğu Zande dilinde eril, dişil, hayvansal ve nötr olmak üzere dört cinsiyet vardır. “İlk

dilin iletişim ve bilgi aktarma aracı olduğunun reddi değildir, sadece dilin temel olarak iletişim ve bilgi aktarma aracı olduğunun reddidir. Gerçekten de Deleuze ve Guattari'ye göre, "bilgi, emirlerin buyruklar olarak yayılmasının, aktarılmasının ve gözlenmesinin tek asgari koşuludur".⁵⁶ İletişim daima toplumsal yükümlülüklerin aktarımını sağlamak için işlevseldir, bilgi ise yalnızca emiri belirginleştirir: "Kişi 'ateş!' ve 'atel!' i birbirine karıştırmayacak kadar bilgilendirilmiş olmalıdır".⁵⁷

Bu görüşler küçük çocuklarda dil edinim sürecinin yaygın Chomskyci yeniden inşalarına meydan okur. Gerçekten de bu çerçeveye göre, "Çocuklar için dil öğrenmek, çeşitli durumlar altında, kısıtlı zamanda (örneğin duydukları şeyler gibi) olumlu kanıtlara dayanan belirgin bir öğretim olmadan gerçekleşen çaba gerektirmeyen bir başarıdır".⁵⁸ Buna göre, yetişkinlerin dayatmaları, düzeltmeleri, yani "olumsuz kanıtlar" çocuğun dil öğreniminde, herhangi bir etkiye sahipse bile, görece oldukça az bir etkidir. Guasti'nin de iddia ettiği gibi:

tartışmalı bir mesele olsa da, yaygın kanaat olumsuz kanıtın tüm çocuklara her durumda sunulmadığı ve genel olarak rahatsız edici, ayrıca yetersiz olduğu yönündedir. Dolayısıyla olumsuz kanıt güvenilir bir bilgi (information) kaynağı değildir. Çocukların dili olumlu kanıtla, çevrelerinde duyduklarına göre öğrenme şansı daha yüksektir.⁵⁹

Daha yakından incelendiğinde bu son görüşlerin Deleuze ve Guattari'nin savıyla çelişmediği görülür. Gerçekten de daha önce gördüğümüz gibi emir-sözcükler örneğin buyruk biçiminde ifade edilen belirtik komutlarla veya bir yetişkinin bir çocuğun dilini düzeltmesi gibi sade dayatmalarla sınırlı değildir. Başka bir deyişle, Deleuze ve Guattari'nin nezdinde olumlu kanıt her ne kadar örtük olsa da yine de bir toplumsal dayatma biçimidir.

Bu bakış açısından Deleuze ve Guattari'nin analizleri 1975'te Lakoff tarafından oluşturulan ve Dil ve Toplumsal Cinsiyet olarak bilinen araştırma alanında "tahakküm yaklaşımı" olarak adlandırılan yaklaşımın radikal bir versiyonu olarak görülebilir. Bu araştırma alanıyla ilgili çalışmalar genel olarak dilin fenomenal seviyede betimlenmesiyle ilgilense de bu çalışmaların Deleuze ve Guattari'nin genel dil kavrayışlarıyla uyumlu olduğunu ve ikincisinin birincinin kuramsal çerçevesinden faydalanabileceğini düşünüyorum. Gerçekten de, Penelope Eckert ile

iki cinsiyet oldukça açıktır: erkek insanları belirten isimler eril cinsiyete sahiptir ... Dişil cinsiyette de benzerdir. Küçük bir karışıklık küçük çocuklar için hayvanlar için kullanılan zamirin kullanılmasıdır" (14). Kendimizi Deleuze ve Guattari'nin analizlerinin baz aldığı Hint-Avrupa dilleriyle sınırlandırsak bile oldukça kompleks bir resimle karşılaşırız: Gerçekten de "pek çok Hint-Avrupa dilinde cinsiyet vardır (bazılarında üç cinsiyet vardır; bazılarında ise ikiye indirgenmiştir); bazılarında cinsiyet kaybolmuşken bazılarında örneğin Slav dillerine ait grupta yeni alt-cinsiyetler tanıtılmaktadır" (2). Gelgelelim talihsiz formülasyonlarına rağmen Deleuze ve Guattari'nin tezi basitçe yapısı ne olursa olsun gramerin her zaman verili bir toplumsal alandaki güç ilişkilerini yansıttığı ve dayattığı yönündedir.

56 Deleuze ve Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, 76.

57 Deleuze ve Guattari, 76.

58 Maria Teresa Guasti, *Language Acquisition: The Growth of Grammar* (MA ve Londra: MIT press, 2002), 2-3.

59 Guasti, 2-3.

Sally McConnell-Ginet'in özetlediği üzere, "tahakküm çerçevesiyle ilişkilendirilen analizciler genellikle kadınlar ile erkeklerin dillerindeki farklılıkların erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu tahakkümden kaynaklandığını ve kadınların erkeklere bağlılığını sürdürmek için devam ettirdiğini iddia ederler".⁶⁰ Böylece Deleuze ve Guattari, William M. O'Barran ve Bowman K. Atkins'in "toplumsal cinsiyete yönelik anlamlar diğer toplumsal anlamlardan beslenir"⁶¹ diyen 1980 tarihli 'Women's Language' or 'Powerless Language'? [Kadınların Dili" mi Yoksa "Güçsüz Dil" mi?] adlı etkili makalelerindeki öneriyi örtük bir biçimde takip ederek tahakküm yaklaşımını radikalleştirir ve geliştirir. Gerçekten de eğer tahakküm yaklaşımının destekçilerinin olağan soruşturmaları, belirtik ve programatik iddialarına rağmen, tipik olarak toplumsal cinsiyete odaklanıyorsa Deleuze ve Guattari'nin araştırmaları daha çok güç ilişkilerinin belirli bir toplumsal alandaki çeşitli örneklerini hesaba katar.⁶² Dolayısıyla Deleuze ve Guattari'ye göre basitçe –Dale Spender'in önemli bir kitabının⁶³ başlığını da alıntılırsak– "dili yapan erkek"tir diyemeyiz; daha doğrusu, dil iktidarı ellerinde tutanlar tarafından, yani –en azından Batı kültürlerinde ve toplumlarında– "sıradan yetişkin-beyaz-heteroseksüel-Avrupalı-erkek standart bir dil konuşan [bireyler]" tarafından sürekli "yapılmaktadır".⁶⁴

Bağlamın tümcelerinin anlamını ve yapısını nasıl etkilediğini ve "konuşmacıların söylemek istediklerini kiminle, nerede, ne zaman ve hangi koşullar altında söylediklerine göre nasıl düzenlediklerini dikkate almayı gerektiren" dilbilimin alt alanı olan pragmatik tam da bu anlamda her şeyden önce "dil politikası" olarak anlaşılmalıdır.⁶⁵ Bu açıdan, Deleuze ve Guattari'nin konumu 1970'lerin sonuna doğru Norman Fairclough tarafından bulunan, "eleştirel söylem analizi" olarak da bilinen yaklaşımla pek çok yakınlık göstermektedir. Gerçekten de Fairclough şöyle der:

"Eleştirel" söylem analizinden anladığım genellikle şeffaf olmayan (a) söylemsel pratikler, olaylar ve metinler, (b) daha geniş toplumsal ve kültürel yapılar, ilişkiler ve süreçler arasındaki nedensellik ile belirlenim ilişkilerini dizgesel olarak araştıran söylem analizidir: bu pratiklerin, olayların ve metinlerin ideolojik olarak biçimlendirilmiş güç ilişkilerinden, iktidar mücadelelerinden nasıl doğduklarını ve nasıl olduklarını araştırmaktır ... Saydam olmayışa işaret ederken söylem, ideoloji ve iktidar arasındaki bu bağların onlara dahil olanlar için açık olmayabileceğini, daha da genel olarak toplumsal pratiklerimizin hiç de

60 Penelope Eckert ve Sally McConnell-Ginet, *Language and Gender* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 2.

61 William M. O'Barran ve Bowman K. Atkins, "'Women's Language' or 'Powerless'", *Language and Gender: A Reader* içinde, ed. Jennifer Coates (Routledge, 1998), 386.

62 Hatta Therese Grisham'ın işaret ettiği üzere "Onların şemasında, cinsiyet kategorisi cisimsiz dönüşümün sınırlayıcı tiplerinden biri olurdu" (Grisham 1991: 52).

63 Dale Spender, *Man Made Language* (Londra, Boston, Melbourne ve Henley: Routledge & Kegan Paul, 1985).

64 Deleuze ve Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, 105.

65 Daha kesin olarak "pragmatik terimi hem dil yapısının bağlam-bağımlı yönlerini hem de dil kullanımının ve dili anlamının dilsel yapıyla çok az ilgili ya da hiç ilgisi olmayan ilkelerini kapsar" (Levinson 1983: 9).

görünür olmayan neden ve etkilere bağlı olabileceğini öneriyorum.⁶⁶

Saussurecü ve daha genel olarak biçimsel ve otonomist yaklaşımlarda – farka dayalı içsel ilişkilerinin soyut dil dizgesi olan – langue’ın incelenmesine – dil kullanımının somut örneği olan– parole’un karşısında bir öncelik tanınırken; Deleuze ve Guattari buna karşı çıkararak dilin kullanımına ve her söz-ediminin altında yatan –çoğunlukla örtük ve genellikle şeffaf olmayan– toplumsal ve politik yatırımlara odaklanan bir sözün dilbilimini veya, göreceğimiz üzere, daha uygun bir ifadeyle, “sözcelemenin kolektif öbekleşmesi”nin dilbilimini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle, “dil ve söz arasındaki ayrımı sürdürmek imkânsızdır” derler, “çünkü söz” biçimsel yaklaşımlarda olduğu gibi “birincil anlamlandırmaların dışsal ve bireysel kullanımına, önceden olan sözdizimlerinin değişken uygulamalarına göre tanımlanamaz”. “Aksine” derler, radikal işlevselciliklerini baz alarak, “artık dilin anlamı ile sözdizimi varsaydıkları söz edimlerinden bağımsız bir şekilde tanımlanamaz”.⁶⁷ Böylece pragmatik “[semantik, sentaks, fonoloji ve benzeri gibi] tüm diğer boyutların ardındaki varsayım haline gelir”⁶⁸ öyle ki, “dilbilim dilin olanaklılık koşulunu, dilsel öğelerin kullanımını tanımlayan pragmatik olmadığı sürece bir hiçtir”.⁶⁹

Dilde Herhangi bir Dışsal Etkene Başvurmayan bir Soyut Makine Olamaz

Deleuze ve Guattari “önermenin öznesi” ile “sözcelemenin öznesi” mefhumlarını “sözcelemenin kolektif öbekleşmesi” kavramıyla değiştirir. “Bireysel önermeler yoktur” derler Bin Yayla’nın ikinci “bölüm”ünde ve şöyle eklerler: “hiçbir zaman yoktur”. Gerçekten de, dilsel yapı ile dilsel olmayan varsayımların çokluğunu barındırdığı sürece “her önerme makinesel öbekleşmenin bir ürünüdür”, ki bunlar, olaylara ya da Deleuze ve Guattari’nin cisimsiz dönüşümler dediği şeylere karşılık gelir. Bireysel sözcelemeler böylelikle kolektif sözcelemelere yol verir. Her söz edimi konuşmacı için erişilmez olan kolektif öbekleşmelerin ve kişisel olmayan unsurların bir araya gelmesinin sonucu olduğundan, bireysel olmaktan uzak, doğası gereği toplumsaldır: bir yanda belirli bir dilin fonolojik, sözdizimsel ve semantik unsurları; diğer yanda söz edimlerinin gerçekleştiği dil dışı senaryo.

Böylelikle, dil –Deleuze ve Guattari’nin olumlu bir şekilde adını andığı çok az dilbilimciden biri olan– William Labov’un “toplumdilbilimsel değişkenler” olarak adlandırdığı kümelerin ağı olarak tanımlanabilir. Labov’a göre, bir toplumdilbilimsel değişken “bir toplumsal bağlamın (konuşmacının, alıcının, dinleyicinin, ortamın vs.) dilsel olmayan bir değişkeniyle ilişkilendirilmiş” dilsel bir değişkendir.⁷⁰ Hakikaten “dilsel ve toplumsal etkenler dil değişiminin gelişiminde birbirine sıkıca yakın” olduğundan “dilsel yapılar ... sözlü topluluktaki çeşitlenmeyi yöneten kurallar

66 Norman Fairclough, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language* (Londra ve New York: Longman, 1995), 132–33.

67 Deleuze ve Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, 81.

68 Deleuze ve Guattari, 78.

69 Deleuze ve Guattari, 85.

70 Labov, *Sociolinguistic Patterns*, 237.

aracılığıyla konuşmacılar ile biçimlerin düzenli ayrımlanmalarını barındırmalıdır”.⁷¹

Dahası, Deleuze ve Guattari’ye göre, bir yanda bedenleri etkileyen etkinlik ile tutkular, diğer yanda bir önermenin cisimsiz nitelikleri olan edimler arasında bir ayırım yapmamız gerekir. Deleuze ve Guattari cisimsiz nitelikten ya da cisimsiz dönüşümden ne anlaşılması gerektiğine dair pek çok örnek verir. Örneğin:

Bir uçak kaçırıldığında, uçağı kaçırmanın bir altıpatları sallama tehditi açıkça bir eylemdir; eğer gerçekleşirse rehinelerin infazı da öyle. Fakat yolcuların rehinelere, uçak-cismin hapishane-cisme dönüşmesi cisimsiz bir dönüşümün örneğidir.⁷²

Sözcelemenin kolektif öbekleşmesi tam olarak “önergeler” (uçağı kaçırmanın tehdidi) “ile onların ifade ettiği cisimsiz dönüşümler ya da cismani olmayan nitelikler” (yolcuların rehinelere ve uçağın bir hapishaneye dönüşmesi) “arasındaki” ilişkiye işaret eder.⁷³ Böylelikle, Deleuze ve Guattari’nin dilbiliminin ikinci koyutu, “dışsal dilbilim”in Saussurecü dışlanışına ve Chomsky-tarzı dilbilime doğrudan karşı herhangi bir dışsal faktöre başvurmayan soyut bir dil dizgesi olamayacağını söyler. Deleuze ve Guattari’ye göre yapısalcılık tam da dili makine olarak düşünmeyi beceremez. Bilakis, “gerçekten soyut olan bir makine tamamen bir öbekleşmeye aittir...” Bu da içeriğin yalnızca bir gösterilen, ifadenin ise yalnızca bir gösteren olamayacağı anlamına gelir; “daha ziyade, ikisi de öbekleşmenin değişkenleridir”, dilsel ile dilsel olmayan arasındaki etkileşim tarafından belirlenir. O halde, “soyut makineye bağımlı olan dildir, tersi değil”.⁷⁴ Homojen olmak şöyle dursun, dil, her zaman, zorunlu olarak heterojen bir dizge olarak tanımlanmalıdır ya da – Weinreich, Labov, Herzog’un ifade ettiği biçimiyle– “ayrılmış bir dizge” olarak tanımlanmalıdır. Tıpkı toplumdilbilimsel yaklaşımın seleflerinden biri sayılabilecek William Dwight Whitney’in 1867 yılında söylediği gibi:

Dil kişisel bir mülk değildir, aksine toplumsaldır: bireye değil, bir toplumun üyelerine aittir ... O halde insan ilkin düşünmek için değil düşüncesini bildirmek için konuşur. Toplumsal ihtiyaçları, toplumsal içgüdüleri onu dile getirmeye zorlar. Yalnız bir insan hiçbir zaman bir dil tasarlamazdı.⁷⁵

Dilde Onu Homojen Bir Dizge olarak Tanımlamamızı Sağlayacak Sabitler veya Evrenseller Yoktur

71 Uriel Weinreich, William Labov, and Marvin I. Herzog, “Empirical Foundations for a Theory of Language Change”, *Directions for Historical Linguistics: A Symposium* içinde, ed. Winfred Philip Lehmann ve Yakov Malkiel (Austin: University of Texas, 1968), 188.

72 Deleuze ve Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, 81.

73 Deleuze ve Guattari, 81.

74 Deleuze ve Guattari, 91.

75 William Dwight Whitney, *Language and the Study of Language: Twelve Lectures on the Principles of Linguistic Science* (Hildesheim ve New York: Olms, 1973), 404.

Dilde onu homojen bir dizge olarak tanımlamamızı sağlayacak sabitlerin veya evrensellerin olmadığını öne süren üçüncü koyut, dilbilimin, özellikle de yapısal dilbilimin Bin Yayla'da bulunan en radikal ama belki de en sorunlu eleştirisini temsil eder. Aslında, William Croft'un yazdığı gibi her ne kadar "zorunlu veya evrensel olarak kabul edilen bir kanaat [oluşturmasa da] ... tüm diller için geçerli olan önemli sayıda evrenselin olduğu konusunda genel bir mutabakat vardır".⁷⁶ Deleuze ve Guattari'nin hatırlattığı üzere "yapısal değişmezler meselesi ... dilbilimin vazgeçilmezidir. Dilbilimin sadece bilim olma, tüm diğer dışsal ve pragmatik etkenlerden bağımsızlık yani saf bilimsellik talebine zemin sağlayan budur".⁷⁷

Dilsel sabitlerin ya da evrenseller kavramının reddi birçok ampirik kanıtla ters düştüğünden problemlili görünür.⁷⁸ İşin aslı, Roman Jakobson 1958 yılında yazdığı bir makalesinde "dillerin biliminin zengin deneyimi bizim herhangi bir zamanda neredeyse-sabitlere (yani yüksek istatistiksel ihtimale sahip kurallara) dönüşmesi oldukça zor sabitleri ortaya çıkartmamızı sağlar" diye yazar. Gerçekten de, örneğin "ilk sesli ve/veya son sessiz hecelerden yoksun diller vardır, ancak ilk sessiz hecelerden veya son sesli hecelerden yoksun dil yoktur".⁷⁹ Jakobson, sabitlerin yalnızca neredeyse-sabitler yani yüksek olasılıklı kurallar ve tekbiçimliliğin de yalnızca neredeyse-tekbiçimlilik çıkma olasılığını kabul eder. Ancak Jakobson'a göre bu olasılık, basitçe ampirik verilerden yoksun olmamızla açıklanabilir. "Hiç şüphe yok ki" der Jakobson, "dünyadaki dillerin daha kesin ve etraflı bir betimlemesi genel yasaların kodlarını tamamlayacak, düzelterek ve kusursuzlaştıracaktır".⁸⁰ Gelgelelim bu veri eksikliği çağdaş tipoloji araştırmalarında hala büyük bir sorundur ve Jakobson tarafından sunulan öngörülere benzer öngörülere kesinlikten uzak hale getirmektedir.

Nicholas Evans ile Stephen C. Levinson, 2009 yılında yazdıkları önemli bir makalede, oldukça önemli bir gözlemde bulunurlar:

Günümüzde 5000 ile 8000 arası ayrı dil konuşulmaktadır. ... Bu dillerin %10'undan azının (bütüncül bir gramer ile sözlüğe sahip olmak gibi) düzgün betimlemeleri vardır. Sonuç olarak, insan dilinde neyin olanaklı olduğuna dair genellemelerin neredeyse tümü yalnızca 500 dillik bir örnekleme dayanır (pratikte ise daha da azdır – Greenberg'ün ortaya koyduğu o meşhur dilin evrenselleri fikri 30 dile dayanmaktadır), her yeni dil betimlemesi ciddi anlamda sürprizlerin olabileceğini garanti eder ... Eğer zamanda geriye gidersek muhtemelen en az yarım milyon insan dili olmuştur ... dolayısıyla elimizdeki insanlığın dilsel çeşitliliğinin

76 William Croft, *Typology and Universals* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 4–5.

77 Deleuze ve Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, 92.

78 Deleuze ve Guattari'nin dilsel evrenselleri reddi genel olarak evrensellerin felsefi eleştirisinin bir parçasıdır. Bkz. Deleuze 1995: 145: "Evrenseller diye bir şey yoktur ... bazen birleştiren, özneleştiren, ussallaştıran süreçler vardır yalnızca, bunlar yalnızca süreçlerdir".

79 Roman Jakobson, "Typological Studies and Their Contribution to Historical Comparative Linguistics", *Selected Writings I: Phonological Studies* içinde (The Hague: Mouton, 1962), 526.

80 Jakobson, 526.

tamamının %2'lik rastgele-olmayan bir örnektir.^{81 82}

Jakobson'un iddialarına karşıt bir biçimde Deleuze ve Guattari'ye göre neredeyse-sabitlerin ya da neredeyse-değişmezlerin olasılığı bir *quaestio facti* [olgu meselesi] değil bir *quaestio juris*'tir [yargı meselesi]. Bu açıdan Deleuze ve Guattari, Martin Joos'un dilbilimde "Amerikan geleneği" olarak adlandırdığı şeyi takip eder; bu geleneğe göre –Joos'un 1957 tarihli ünlü bir pasajda kısaca özetlediği gibi– "diller sınırsız ve öngörülemeyen şekillerde birbirlerinden farklılaşabilir" böylece "bir dil, ne olması gerektiğine dair önceden var olan herhangi bir şema olmadan daha iyi tanımlanabilir".⁸³ Daha da önemlisi, Deleuze ve Guattari'nin analizleri, Evans ve Levinson'dan aktarılan alıntıda görülen, "Amerika geleneğinin" yeni bir sonucu olarak değerlendirilebilecek dilsel evrensellerin radikal eleştirisinin –en azından kuramsal bir bakış açısından değerlendirildiğinde– habercisi olarak görülebilir. Gerçekten de Joos'tan aktarılan pasajı yankılayarak Evans ve Levinson "diller, betimlemenin (ses, gramer, sözlük, anlam gibi) her aşamasında birbirinden o kadar temel biçimlerde ayrılır ki paylaştıkları tek bir yapısal özellik bile bulmak oldukça zordur"⁸⁴ der. Makalelerinde tüm dillerin sahip olması gereken özelliklerin bir listesini sunduktan sonra bu "'tartışmasız olguların' hiçbirinin tüm diller için doğru olmadığını" gösterirler.^{85 86} Evans ve Levinson elbette Deleuze ve Guattari'ye hiçbir atıfta bulunmaz. Yine de makalelerinde dilin sadece bir bileşeni olduğu bilişsel dizgeden bahsederken Deleuze ve Guattari'nin ifadelerinden çok da farklı olmayan terimlerle bahsetmeleri dikkat çekicidir. Tam da şöyle derler:

Bu görüşe göre, bilme hazır aletlerden oluşan alışıldık bir alet çantası gibi değil, daha çok özel işler için özel aletler üretebilen bir makine alet gibidir. Aletler ne kadar genişletilirse altta yatan mekanizmalar da o kadar güçlenir. Kültür, hesap yapmak, piyano çalmak, sağdan sola okumak ya da Arapça konuşmak gibi pek çok farklı türde yeni alet için itici güç sağlar.⁸⁷

Eğer dil, Deleuze ve Guattari'nin ifade ettiği gibi bir yapı değil, yapının da yalnızca bir bileşeni olduğu bir makineyse, o halde dilsel olmayan varsayımlar, öngörülemez olaylar ve cisimsiz dönüşümlerle daima ilişkili olduğu sürece "dil evrensel olmadığını, hatta genel olmadığını, aksine tekil olduğunu" belirtmek gerekir.

81 Nicholas Evans ve Stephen C Levinson, "The Myth of Language Universals: Language Diversity and Its Importance for Cognitive Science", *Behavioral and Brain Sciences* 32, no. 5 (2009): 432.

82 Birkaç sayfa sonra Evans ve Levinson şöyle bir eklemede bulunurlar: "henüz ortaya çıkmamış dillerden bahsetmiyoruz bile" (Evans ve Levinson 2009: 439).

83 Martin Joos, *Reading in Linguistics I: The Development of Descriptive Linguistics in America 1925–56* (Chicago ve London: Chicago University Press, 1966), 96.

84 Evans ve Levinson, "The Myth of Language Universals: Language Diversity and Its Importance for Cognitive Science", 429.

85 Evans ve Levinson, 430.

86 Tüm dillerde olduğu varsayılan asli evrensellerin bir listesi için bkz. Evans ve Levinson 2009: 431, Kutucuk 1. "Her dilde x vardır, değil mi?"

87 Evans ve Levinson, "The Myth of Language Universals: Language Diversity and Its Importance for Cognitive Science", 447. Vurgu bana ait.

Öyleyse “dilde değişmez veya zorunlu kurallar değil, tıpkı her hamleyle kuralları değişen bir oyunda olduğu gibi çeşitlemenin kendisiyle durmadan değişen seçime bağlı kurallar vardır”.⁸⁸ O halde, mutlak evrenseller yoktur, en fazla, “istatistiksel evrenseller” ya da “güçlü eğilimler” vardır.⁸⁹ Deleuze ve Guattari’ye göre bunun nedeni ne kadar icra varsa o kadar önerme olmasıdır; ayrıca “değişkenlerin yalnızca durumsal olduğunu ve önermenin ilkece sabit kaldığını söylemek için hiçbir sebep yoktur”.⁹⁰ Gerçekten de, örneğin “yemin ediyorum!” ifadesini ele alalım, Deleuze ve Guattari’nin de yazdığı gibi “[bu ifadenin] bir çocuk tarafından babasına, aşık bir adam tarafından sevdiğine veya mahkeme önünde bir tanık tarafından söylediğine bağlı olarak farklı bir ifade olduğunu”⁹¹ söylemek mümkündür. Dahası:

Birey tek bir gün içinde durmadan bir dilden bir dile geçiş yapar. “Baba-oğul” olarak konuşmaktan patron olarak konuşmaya; aşık olduğu kişiyle çocuksulaştırılmış bir dilde konuşmaya; uyurken düşsel söyleme, telefon çaldığında ise bir anda profesyonel dile durmadan geçiş yapar.⁹²

Kuşkusuz ki tüm bu dillerin aynı dilin çeşitlemelerinden başka bir şey olmadıkları her zaman söylenebilir fakat böyle bir cevap Deleuze ve Guattari’ye göre bir sonraki paragrafta da göreceğimiz üzere sadece (politik) bir önyargıdan ibarettir.

Bir Çeşitlemenin Düzenlenmiş, Sürekli, İçkin Süreci Tarafından Henüz veya Halihazırda Etkilenmemiş Bir Homojen Dizge Tanımlamak Olanaksızdır

Deleuze ve Guattari tarafından ele alınan bu son koyut dilin bilimsel olarak yalnızca standart veya majör dilin koşulları altında araştırılabileceğini ifade eder. Edward Finegan’a göre standart şöyle tanımlanır:

gazeteler, radyo yayınları, politik söylevler, üniversite dersleri ve benzeri gibi kamusal söylemlerde bir grup insan tarafından kullanılan çeşit. Başka bir deyişle standardı çeşitli aktiviteler veya çeşitli durumlarda kullandığımız çeşit olarak tanımlayabiliriz. Alternatif olarak, gramer kitaplarında ve sözlüklerde betimlenmek üzere düzenlenerek ve bu tür referans eserlerde kodlanarak bir standartlaştırma sürecinden geçen çeşidi standart olarak tanımlayabiliriz.⁹³

88 Deleuze ve Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, 100.

89 “Evrensel Gramerle ilgili iddialar ya ampirik olarak yanlış veya yanlışlanamazdır ya da katı evrensellerdense eğilimlere işaret ettiklerinden yanıltıcıdır”. Bu nedenle “Yapısal farklar ... oldukları gibi kabul edilmeli ve ... çeşitliliği merkeze yerleştiren ... yeni bir yaklaşıma entegre edilmelidir” (Evans ve Levinson 2009: 429). Evans ve Levinson’ın savunduğu tezlere dair daha genel ve eleştirel bir tartışma için makalelerine yazılan yirmi dört eleştiriye ve makalelerinin sonunda bu eleştirilere verdikleri yanıtlara bakabilirsiniz.

90 Deleuze ve Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, 94.

91 Deleuze ve Guattari, 94.

92 Deleuze ve Guattari, 94.

93 Edward Finegan, *Language: Its Structure and Use* (Boston: Warsworth, 2012), 13.

Jakobson, 1931 yılında yazmış olduğu *Phonemic Notes on Standard Slovak* [Standard Slovakça Üzerine Fonemik Notlar] adlı makalesinde ilgilendiği şeyin “sadece normatif ders kitaplarına giren, bir takım geçerli doğru telaffuz reçeteleri olarak kodlanan öğelerden oluşan standart dil olduğunu”, yani belirli bir sözlü geleneğin içindeki doğru telaffuzların kuralı olduğunu, böylece “edebi normu tutarlı bir biçimde gözlemleyen eğitilmiş insanların sayısının ne olduğuyula ve örneğin standart dilin şiveye dayalı çeşitlemeleri gibi sapmaların ne kadar yaygın olduğuyula”⁹⁴ ilgilenmeyeceğini söyler.

Deleuze ve Guattari standart ile standart-olmayan dil arasındaki bu ayrımı tamamen reddederek bu ayrımın bütünüyle politik olduğunu ve dilbilimle hiçbir alakası olmadığını belirtir. İşin aslı standart dil sadece bir standardizasyon sürecinden geçmiş bir dil çeşididir; bu sayede hukuki ya da yarı-hukuki bir statü elde etmiştir; dahası standart dil Deleuze ve Guattari’ye göre çoğu zaman egemen bir toplumsal grup tarafından konuşulan dil çeşidi olan majör dile karşılık gelir.⁹⁵ Böylelikle “sabitleri ve sabit ilişkileri çıkartmaya yönelik bilimsel girişim, daima bunları konuşanlara dayatan ve emir-sözcükleri aktaran politik girişimin yanındadır”.⁹⁶ O halde Deleuze ve Guattari’ye göre bir dili içinde çalıştığı semiyotik makineden ayırmanın bir anlamı yoktur. Böylece olumlu bir formülasyon olarak Deleuze ve Guattari’nin dilbiliminin son koyutu “bir çeşitlemenin düzenlenmiş, sürekli, içkin süreci tarafından henüz ve halihazırda etkilenmemiş bir homojen dizge”⁹⁷ tanımlamanın olanaksız olduğunu iddia eder. Belirli bir dilin standart yapısını, onu sürekli etkileyen dilsel olmayan örtük varsayımlara, olaylara ve cisimsiz dönüşümlere başvurmadan tanımlamak olanaksızdır. Gerçekten de standart ile standart-olmayan “iki dil ... yoktur” “fakat aynı dilin iki olası ele alınışı vardır”.⁹⁸ Saf dilbilimsel bakış açısından Britanya İngilizcesini standart İngilizce, Siyahi İngilizcesi olarak adlandırılan İngilizceyi de standart İngilizceden bir sapma olarak değerlendirmenin bir anlamı yoktur. Bu fark “dili homojenleştiren, merkezileştiren, standardize eden, iktidar dili haline getiren, majör ya da egemen dil haline getiren” politik bir farktır.⁹⁹ Bu iddialar, Max Weinreich’in 1945 yılında –dikkat çekici bir minör dil olan Yiddiş için– öne sürdüğü “dil bir ordusu ve donanması olan bir şivedir”¹⁰⁰ iddiasını yanıklar. Aslında, Lecercle’in de belirttiği gibi standardizasyon süreci “bilimsel langue’ın bariz bir biçimde bir rapport de forces [güç ilişkisi] aracılığıyla yaratılması, iktidar işaretlerinin dayatılmasıdır”.¹⁰¹ Gerçekten de, “gramer açısından doğru cümleler kurabilmek normal bir birey için toplumsal yasaya dahil olmanın ön koşuludur. Kimse gramere uygunluk konusunda cahil olmamalıdır; olanlar

94 Roman Jakobson, “Phonemic Notes on Standard Slovak”, *Selected Writings I: Phonological Studies* içinde (The Hague: Mouton, 1962), 221.

95 Bu açıdan Deleuze ve Guattari’nin majör dil mefhumu toplumdilbilimsel “egemen dil” mefhumuna yakın gibi görünür. Bkz. Patrick 2010: 176-7: “Egemen dil çeşitleri dilin resmi ve ulusal biçimleri ile devletler ve kurumların içinde ve onlar aracılığıyla meşrulaştırılan küresel olarak egemen dilleri içerir”.

96 Deleuze ve Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, 101.

97 Deleuze ve Guattari, 103.

98 Deleuze ve Guattari, 103.

99 Deleuze ve Guattari, 101.

100 Max Weinreich, “Der YIVO Un Di Problemen Fun Undzer Tsayt”, *YIVO Bleter* 25, no. 1 (1945): 13.

101 Jean Lecercle, *Deleuze and Language* (Basingstoke ve New York: Springer, 2002), 89.

ise özel kurumlara aittir".¹⁰² ¹⁰³ Dolayısıyla, "dil birliği temelde politiktir".¹⁰⁴ O halde dil bilimsel olarak ayrıştırılıp incelenebilecek nötr bir yapıya sahip değildir; aksine belirli bir anda belirli bir toplumsal alanda kullanılan dilsel ile dilsel olmayan değişkenlerin iç içe geçtiği bir ağın "harita"sıdır, bir makinedir.

Nitekim Deleuze ve Guattari de şöyle der:

Eğer Britanya İngilizcesi ya da Amerikan İngilizcesi gibi bir dil dünya çapında majör olduysa, bunu farklı çeşitleme prosedürlerini kullanıp tüm minörlükleri kendi faydasına kullanarak yapmıştır. Gal İngilizcesinin ya da İrlanda İngilizcesinin İngilizceyi nasıl çeşitlendirdiğini düşünün. Ya da Siyahi İngilizcesinin ya da herhangi bir "getto dil"in Amerikan İngilizcesini nasıl çeşitlendirdiğini, öyle ki New York artık neredeyse bir dili olmayan bir şehre dönüşmüştür.¹⁰⁵

Dolayısıyla standart bir dil ya da standart İngilizce diye bir şey olamaz; deyim yerindeyse yalnızca "İngilizce-etkileri"nin, yani dil makinesinin sürekli çalışmasıyla üretilen (Britanya İngilizcesi, Siyah İngilizcesi, İrlanda İngilizcesi gibi) çeşitli kombinasyonların bir haritası olabilir.¹⁰⁶

Jack Chambers ile Peter Trudgill'in yazdığı gibi "'Dil' terimi ... dilbilimsel bir bakış açısına göre teknik bir terim değildir".¹⁰⁷ Bu nedenle "Yorkshire İngilizcesi", "Leeds İngilizcesi" hatta "orta-sınıf Leeds İngilizcesi" gibi "özel dil türleri"ne¹⁰⁸ atıfta bulunabilmek için Deleuze ve Guattari'nin "çeşitleme" [variation] terimiyle de uyumlu görünen "çeşit" [variety] terimini kullanmayı önerirler. Böylece Deleuze ve Guattari şöyle bir özet sunar: "kendinde dil yoktur, dilsel evrenseller de yoktur yalnızca şivelerin, lehçelerin, argoların, özelleştirilmiş dillerin bir çokluğu vardır. Dahası homojen bir dilsel topluluk olmadığı gibi ideal konuşanlar-dinleyenler de yoktur".¹⁰⁹

V. Sonuç

Deleuze ve Guattari'nin dil üzerine görüşleri çağdaş dilbilim araştırmalarındaki

102 Deleuze ve Guattari, A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia, 101.

103 Burada Deleuze ve Guattari Chomsky'nin "sentaksın kurallarına uyan düzgün kurulmuş sözcükler dizisini tanımlayan" (Fromkin ve diğerleri 2011: 580) gramere uygunluk mefhumuna gönderme yaparlar. O halde, gramere aykırılık kural koyucu gramerler anlamında doğru olmayışa karşılık gelmez. Gramere aykırı Chomskyci tipik bir örnek "kızgınca uyurlar fikirler yeşil renksiz" tümcesiyken "renksiz yeşil fikirler kızgınca uyurlar" tümcesi gramer kurallarına uygun olsa da anlamsızdır.

104 Deleuze ve Guattari, A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia, 101.

105 Deleuze ve Guattari, 102-3.

106 O halde Deleuze ve Guattari'ye göre "yapabileceğimiz tek şey çeşitlemeleri haritalamak, dilin heterojen akımlarının çizelgesini yapmaktır" (Lecerle 2002: 89). Bu açıdan Deleuze ve Guattari'nin iddiaları lehçebilimin temel öncülleriyle kusursuz bir uyum içindedir. Bkz. Chambers ve Trudgill 2004: 3: "örneğin standart İngilizce İngilizcenin diğer biçimleri kadar bir lehçedir ... bir lehçenin başka bir lehçeden dilsel olarak üstün olduğunu varsaymanın hiçbir anlamı yoktur".

107 Jack K Chambers ve Peter Trudgill, Dialectology (Cambridge University Press, 2004), 5.

108 Chambers ve Trudgill, 5.

109 Deleuze ve Guattari, A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia, 7.

işlevselcilik, toplumdilbilim, şive araştırmaları, toplumsal cinsiyet dilbilimi gibi büyük akımlarla büyük oranda uyumludur. Bu nedenle Deleuze ve Guattari'nin dilbilimini disiplinin tarihi ile bir süreklilik içinde bulmasına rağmen onların dilbilimini “disiplinin kendisine özgü nesnelere, meseleleri, yöntemlerini kullanarak değerlendiremeyeceğimizi”¹¹⁰ söyleyen Therese Grisham'a katılmıyorum. Aksine dilbilim alanının tam da merkezi meseleleriyle ilgilendiklerinden Deleuze ve Guattari'nin soruşturmalarının disiplinin kuramsal ve metodolojik temelleriyle ilgilenen dilbilimciler tarafından sonuna kadar kullanılabilceğini düşünüyorum.

Ayrıca ilginç biçimde Deleuze ve Guattari'nin analizleri yeni özellikler de sunar:

1. 1. Yapı kavramının makine mefhumuyla ikame edilmesinden türetilen yeni bir söz dağarcığı (makine, sözcelemenin kolektif öbekleşmesi, olay, cisimsiz dönüşümler) tanıtılır; bu da işlevselci, sosyodilbilimsel veya pragmatik bakış açısından dil fenomenine daha kesin bir tanım getirmekte faydalı olabilir.

2. Chomsky'nin yaklaşımına açıkça karşı çıkarak işlevselci bakış açısını destekleseler de işlevsel dilbilimcilerin iletişime tanıdıkları önceliği reddederler; işlevselciler tarafından tanımlanan dilin işlevlerinin çok katmanlılığını eşsiz bir makro-işleve yani düzenleyici işleve ya da Deleuze ve Guattari'nin kendi ifadeleriyle “emir-sözcük işlevi”ne indirgerler.

3. Toplumsal cinsiyet dilbiliminde tahakküm yaklaşımı olarak adlandırılan yaklaşımı toplumsal cinsiyetin ötesine taşıyarak güç ilişkilerinin genel çevresine kadar, belirli bir toplumsal alandaki tüm çeşitli örneklemeleri de göz önünde bulundurarak genişletirler.

4. Nötr ve yalıtılmış dil yapısı fikrine meydan okuyarak, dilbilim ile toplumsal yapı arasındaki zorunlu biraradallığı sürdürerek “ayrışmış bir dizge” olarak toplumdilbilimsel dil kavramını radikalleştirirler. Klasik toplumdilbilim açısından Deleuze ve Guattari'nin tezlerinin aşırı olduğunu belirtmek gerekir. *Sociolinguistic Patterns*'de [Toplumdilbilimsel Örüntüler] Labov açıkça şöyle der:

Toplumsal etkenlerin dilsel evrimdeki etkilerinden bahsederken toplumsal değerler ile dilin yapısı arasındaki iletişimin ve örtüşmenin boyutunu abartmamak gerekir. Dilbilim ile toplumsal yapı katiyen birbiriyle bağlantılı değildir. Dilsel kuralların büyük bir kısmı toplumsal değerlerden epeyce uzaktır.¹¹¹

5. Son olarak, tıpkı Evans ve Levinson'ın 2009 tarihli makalelerinde yaptıkları gibi, Bin Yayla'nın yayınlandığı 1980 yılında Deleuze ve Guattari o dönemlerde öyle çokaklayatkin bir eleştiri gibi görünmese de dilsel evrensellere yönelik bugün oldukça yaygın olan ama o gün eşi benzeri yokmuş gibi görünen bir eleştiriye yaklaşık otuz yıl önce dile getirmiş ve dilsel evrenseller kuramının geçerliliğine saldırmışlardır.

110 Therese Grisham, “Linguistics as an Indiscipline: Deleuze and Guattari's Pragmatics”, *SubStance* 20, no. 3 (1991): 36.

111 Labov, *Sociolinguistic Patterns*, 251.

Kaynakça

- Bugarski, Ranko. "The Autonomy of Linguistics". *The Emergence of the Modern Language Sciences: Methodological Perspectives and Applications 2* (1999): 29–41.
- Chambers, Jack K ve Peter Trudgill. *Dialectology*. Cambridge University Press, 2004.
- Chomsky, Noam. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: MIT press, 1965.
- — —. *Language and Responsibility: Based on Conversations with Mitsou Ronat*. Çev. John Viertel. Hassocks: Harvester Press, 1979.
- Croft, William. *Typology and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Deleuze, Gilles. *Negotiations, 1972–1990*. Çev. Martin Joughin. New York: Columbia University Press, 1995.
- — —. *The Logic of Sense*. Ed. Constantin V. Boundas. Çev. Mark Lester and Charles Stivale. New York: Columbia University Press, 1990.
- Deleuze, Gilles ve Félix Guattari. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Çev. Brian Massumi. Minneapolis: Bloomsbury Publishing, 1987.
- Dosse, François. *Gilles Deleuze and Félix Guattari: Intersecting Lives*. Çev. Deborah Glassman. New York: Columbia University Press, 2010.
- Eckert, Penelope ve Sally McConnell-Ginet. *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Evans, Nicholas ve Stephen C Levinson. "The Myth of Language Universals: Language Diversity and Its Importance for Cognitive Science". *Behavioral and Brain Sciences* 32, no. 5 (2009): 429–92.
- Fairclough, Norman. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Londra ve New York: Longman, 1995.
- Finegan, Edward. *Language: Its Structure and Use*. Boston: Warsworth, 2012.
- Grisham, Therese. "Linguistics as an Indiscipline: Deleuze and Guattari's Pragmatics". *SubStance* 20, no. 3 (1991): 36–54.
- Guasti, Maria Teresa. *Language Acquisition: The Growth of Grammar*. MA ve Londra: MIT Press, 2002.
- Guattari, Félix. "Machine and Structure". *Molecular Revolution: Psychiatry and Politics* içinde. Çev. Rosemary Sheed, 111–20. New York: Penguin Books, 1984.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood. "The Functional Basis of Language". *On Language and Linguistics* içinde, 3:298–323. Londra ve New York: Continuum, 2006.
- Harris, Roy. "Translator's Introduction". *Ferdinand de Saussure, Course in General Linguistics* içinde, ix–xvii. LaSalle: Open Court, 1986.
- Jakobson, Roman. "Phonemic Notes on Standard Slovak". *Selected Writings I: Phonological Studies* içinde, 221–30. The Hauge: Mouton, 1962.

- — — . “Typological Studies and Their Contribution to Historical Comparative Linguistics”. *Selected Writings I: Phonological Studies*, 523–32. The Hague: Mouton, 1962.
- Joos, Martin. *Reading in Linguistics I: The Development of Descriptive Linguistics in America 1925–56*. Chicago ve Londra: Chicago University Press, 1966.
- Labov, William. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania press, 1972.
- Lecerle, Jean. *Deleuze and Language*. Basingstoke ve New York: Springer, 2002.
- Lévi-Strauss, Claude. *Structural Anthropology*. New York: Basic Books, 1963.
- O’Barr, William M. ve Bowman K. Atkins. “‘Women’s Language’ or ‘Powerless’”. *Language and Gender: A Reader* içinde, Ed. Jennifer Coates, 377–88. Routledge, 1998.
- Saussure, Ferdinand de. *Course in General Linguistics*. Çev. Wade Baskin. New York: The Philosophical Library, 1959.
- Spender, Dale. *Man Made Language*. London, Boston, Melbourne ve Henley: Routledge & Kegan Paul, 1985.
- Weinreich, Max. “Der YIVO Un Di Problemen Fun Undzer Tsayt.” *YIVO Bleter* 25, no. 1 (1945): 3–18.
- Weinreich, Uriel, William Labov ve Marvin I. Herzog. “Empirical Foundations for a Theory of Language Change”. *Directions for Historical Linguistics: A Symposium* içinde, Ed. Winfred Philip Lehmann and Yakov Malkiel, 95–189. Austin: University of Texas, 1968.
- Whitney, William Dwight. *Language and the Study of Language: Twelve Lectures on the Principles of Linguistic Science*. Hildesheim ve New York: Olms, 1973.